

ISSN 1561-6894

NR 6(208) 2020

Nauka i Studia

Przemysł
Nauka i studia
2020

HISTORIA

Реброва Наталія

**ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДИНИ КОЧУБЕЇВ
У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Анотація: У публікації висвітлено освітні стратегії відомої дворянської родини Кочубеїв. Проаналізовано основні напрямки родинного виховання дітей. Визначено підходи до обрання навчальних закладів і здобуття фахової освіти. Простежено зміни у стратегії здобуття освіти у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та шляхи підвищення фахового рівня представників роду.

Ключові слова: Родина Кочубеїв, освітні стратегії, домашнє навчання, навчальні заклади.

Вступ. Неодмінною складовою позитивного соціального іміджу представників вітчизняної соціально-політичної еліти ХІХ ст. було здобуття належного рівня освіти. Перебування у вищих аристократичних колах повітового, губерньського, а подекуди й столичного рівня, побудова кар'єри на державній службі, участь у діяльності органів дворянського самоврядування вимагали обізнаності у багатьох галузях знань. Природно, що інтеграція нащадків української козацької старшини до середовища імперської аристократії вимагала якісної перебудови його освітніх стратегій. Відтак, як цілком відповідне нормам і уявленням того часу слід трактувати бажання новоявлених дворян дати своїм дітям гідну освіту і остаточно адаптувати їх до нових реалій.

Постановка проблеми. У цьому відношенні достатньо показовими є освітні стратегії відомої козацько-старшинської, а згодом дворянської родини Кочубеїв. Своєрідні «соціальні ліфти», які виникли наприкінці ХVІІІ ст. під час остаточної інкорпорації Гетьманщини до складу Російської імперії, дозволили їй представникам одержати дворянські права та привілеї [10, с. 90 – 91; 11, с. 536 – 538]. Значний інтерес у цьому контексті становить з'ясування рівня освіти представників родини Кочубеїв та впливу освітніх стратегій на їхнє кар'єрне зростання.

Виклад основного матеріалу. Початковою ланкою освіти в родині Кочубеїв, як і у багатьох інших дворянських родинах, були знання, отримані

завдяки домашньому навчанню і вихованню. Князь В. П. Кочубей, котрий перебував на дипломатичній службі й обіймав високі посади в уряді Російської імперії, як найбільш проєвропейськи орієнтований член родини мав визначальний вплив на формування освітніх пріоритетів нащадків. Для виховання своїх племінників Дем'яна та Аркадія він найняв швейцарця Дорньє, а потім – француза абата Фромана. Таким чином, у маєтку Кочубеїв у с. Ярославець Кролевецького повіту Чернігівської губернії виник своєрідний пансіон, який мали змогу відвідувати родичі та сусіди. Вагомою підставою для здобуття якісної освіти стала також родинна бібліотека, до збирання якої долучилися декілька представників роду. Для більш якісної організації освіти В. П. Кочубей, попри значні труднощі, пов'язані з цензурою, надсилав оригінальні французькі видання, що забезпечило його племінникам вільне володіння іноземними мовами [3, с. 49]. Згодом А. В. Кочубей згадував: «У нас в Ярославце образовался как би институт. Многие из наших родственников и соседей были очень благодарны моим родителям за возможность в трудное время дать хорошее воспитание своим детям» [8, с. 18].

Згодом вже А. В. Кочубей виховував власних дітей у дусі передових освітніх ідей. Першими вихователями його синів Петра, Василя і Миколи були Філіпсон, а згодом у Мейєр, 30-річний ганноверець, який добре володів французькою і англійською мовами.

Значний вплив на виховання Петра, Василя і Миколи Кочубеїв справляло також їхнє родинне оточення. Родина А. В. Кочубея під час його служби в м. Орлі на посаді цивільного губернатора приятелювала з відомим поетом і публіцистом Ф. М. Глінкою, котрий свого часу був членом «Союзу порятунку» та «Союзу благоденства» і був засланий до м. Петрозаводська. До кола близьких друзів родини належали також брат їхньої матері О. М. В'яземський, який мав неабиякий хист до музики, і дружина сімейного лікаря Брандейса, яка мала здібності до малювання. Тому Петро, Василь і Микола Кочубеї мали змогу студіювати англійську, французьку та німецьку мови, вивчати поезію, живопис.

Навесні 1837 р. після смерті дружини А. В. Кочубей залишив посаду, щоб повністю присвятити себе родині, і восени разом із синами переселився до родового маєтку у с. Згурівці Полтавської губернії. Він сам викладав дітям російську мову та історію. Для розширення світогляду синів А. В. Кочубей влітку 1838 р. організував активний відпочинок, спланувавши туристичний маршрут на Південь, спочатку через Кременчук до Одеси, а потім теплоходом до Криму. З Ялти Кочубеї здійснили подорож уздовж південного узбережжя Кримського півострова верхи на конях,

піднімалися на вершину Чатир-Даг, відвідали Нікітський ботанічний сад, а потім повернулися до Одеси. Після повернення до Згурівки продовжилася інтенсивна підготовка молодих Кочубеїв до вступу у столичні навчальні заклади. Зокрема, з Санкт-Петербургу прибув учитель, інженер шляхів сполучення поручик Яковлев, який викладав їм російську мову та математику [3, с. 53 – 54].

Прикметно також, що в рамках домашнього навчання П. А. Кочубей отримав початкові навички з агрономії. Перші практичні кроки в цій галузі, що полягали у висаджуванні зелених огорожень, він здійснив у батьківському маєтку під керівництвом садівника-швейцарця Гіппа. Пізніше П. Кочубей удосконалив свої знання з садівництва та селекції фруктових дерев під час перебування в Нікітському ботанічному саду [2, с. 8].

У родині Григорія Павловича і Катерини Василівни Галаган (уродженої Кочубей) значна увага приділялася вихованню їхнього єдиного сина Павла в українських традиціях. Йому обрали няньку – українку з метою «сблизить моего сына от самого раннего и впечатлительного возраста с его народностью и усвоить для него эту народность путем прямым и безискусным». Не всі родичі Галаганів поділяли такий підхід до виховання, мотивуючи тим, що в майбутньому його очікувало аристократичне коло спілкування, яке переважно було російськомовним. Але Галагани були послідовними у вихованні нащадка. К.В.Галаган (Кочубей) констатувала: «Сложившееся в нем понятие о народности доходившее в годы юношества до чувства пылкого патриотизма. В юноше сохранялись нежная привязанность к своей родине» [5, арк. 1 зв., 2 зв.].

Г. П. Галаган у своїх листах радив дружині не поспішати з занадто раннім розумовим вихованням сина, а більше звертати увагу на фізичне і моральне: «Ты говоришь, мой друг, что Павлусь теперь очень стал любить, чтобы ему читали, и он слушает. Надеюсь, что ты никак не будешь во зло употреблять этой его охоты. Ты знаешь, что нехорошо занимать голову ребенка ... Ради Бога, думай об этом постоянно и читай ему, но очень редко. ... Обращай главное внимание на его физическое состояние, чтобы оно развивалось, и потом на его нрав, на характер, чтобы не развивался эгоизм и зависть» [13, с. 75 – 76].

Тим не менше, родини Кочубеїв і Галаганів організовували для своїх дітей під час перебування у Санкт-Петербурзі літературні читання, про які потім згадувала К. В. Галаган (Кочубей): «Не без волнения поехала я в назначенный день к Кочубеям. Первым прочитал наизусть маленький Кочубей одно стихотворение на малороссийском, другое на русском языке, какие именно теперь я не помню. Потом

маленькая его четырехлетняя сестра очень мило проговорила несколько стихов из поэмы Пушкина «Полтава». Павлусь произнес «Тарасову ніч» с таким воодушевлением, что это поразило всех присутствующих» [4, арк. 5].

Наступним кроком у навчанні і вихованні дітей Кочубеїв було здобуття знань у спеціалізованих навчальних закладах. У 1802 – 1807 рр. Аркадій і Дем'ян Васильовичі Кочубеї продовжили освіту в аристократичному пансіоні абата Ніколя в Санкт-Петербурзі [11, с. 540]. Творчі здібності А. В. Кочубея розкрилися під час навчання, де він виявив неабиякий хист до музики, поезії і народної творчості. Разом зі своїм товаришем С.П.Потьомкіним він складав вірші і навіть створив оперу у віршах «Душенька». Цей твір, написаний за мотивами поеми українського письменника І. Богдановича, являв собою вільний віршований переклад роману Ж. Лафонтена «Любов Психеї і Купідона» [3, с. 50]. Пізніше А. В. Кочубей іронічно згадував про свою поезію, «которая была обругана в журналах, что навсегда излечило нас от желания быть сочинителями» [8, с. 21].

У листопаді 1839 р. А. В. Кочубей з дітьми переїхав до Санкт-Петербургу, що було необхідно для їх подальшого навчання. У свої 14 років П. А. Кочубей свідомо обрав навчання в Артилерійському училищі, яке було відкрите в листопаді 1820 р. з ініціативи [великого князя Михайла Павловича](#) і вважалось «лучшим украшением артиллерии» [12, с. 184]. Він успішно склав вступні іспити і був зарахований до четвертого класу [8, с. 301]. Прикметно, що під час навчання П. А. Кочубей під керівництвом викладача Г.І. Гесса отримав також ґрунтовні наукові знання та практичні навички в галузі аналітичної хімії та мінералогії [2, с. 8].

Його брат В. А. Кочубей у 1840 р. вступив до імператорського Юридичного училища, що згодом стало підставою до його службової кар'єри в якості почесного мирового судді. М. А. Кочубей протягом 1842 – 1847 рр. навчався в імператорському Пажеському корпусі [11, с. 548 – 549], але не закінчив його з огляду на хворобу і вступив на цивільну службу [8, с. 301].

Соціалізація представників наступного покоління родини Кочубеїв припала вже на пореформену добу, що не могло не відобразитись на виборі їх освітніх стратегій. В. П. Кочубей отримав середню освіту в Миколаївській Царськосільській гімназії, але на перших порах навчання давалося йому з труднощами. З цього приводу його мати зверталася до керівництва гімназії і пояснювала, що невдачі її сина в навчанні були пов'язані не з відсутністю у нього здібностей, а з недостатньою

концентрацією та увагою. При цьому вона просила допомогти Василю у навчанні і запевняла, що він здатен на більше в опануванні предметів.

Напевно, це клопотання увінчалось успіхом, оскільки у наступному листі, датованому 27 вересня 1881 р., вона висловлювала щиру вдячність викладачам за співчуття і розуміння, які дозволили її сину покращити ставлення до навчання і виправити оцінки [1, с. 6]. Згодом В. П. Кочубей отримав ґрунтовну освіту на природничому факультеті Петербурзького університету, який закінчив у 1890 р. Він володів сімома іноземними мовами, у тому числі п'ятьма східними.

Сини В. П. Кочубея здобули початкову освіту під керівництвом гувернера-швейцарця А. Шютца. Надалі його старший син Василь продовжив освіту у Санкт-Петербурзькому Миколаївському кавалерійському училищі. О. В. Кочубей у 1917 р. закінчив сім класів 13-ї петроградської гімназії, а з 26 серпня 1917 р. по 1 червня 1918 р. навчався у 8 класі 8-ї київської гімназії. Прикметно, що після закінчення навчання він отримав посвідчення, яке засвідчувало вивчення курсів української мови та літератури, історії та географії України і вступив на юридичний факультет Київського університету св. Володимира.

Син В. В. Кочубея Леонтій закінчив курс Колегії Павла Галагана у Києві та юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету, а його брат Михайло – юридичний факультет Київського університету св. Володимира [3, с. 80, 81, 86].

Неодмінною складовою навчання дітей у родині Кочубеїв були поїздки за кордон з метою поглиблення знань і підвищення професійного рівня. Зауважимо, що мода на мандрівки, як один із засобів виховання молоді людини, виникла і поширилась у Європі у XVIII ст. за доби Просвітництва. Декількарічні подорожі почали розглядатися в освічених аристократичних колах як завершення циклу навчання і виховання молоді, знаменували їх остаточний перехід до дорослого життя. Метою таких подорожей було остаточне набуття навичок соціальної комунікації, розвинення естетичного смаку.

Природно, що новоявлене «малоросійське шляхетство», прагнучи досягти рівності у правах та привілеях з великоросійським, всіляко намагалось законодавчо закріпити своє право на закордонні подорожі. За умов фінансової свободи або відсутності службових обов'язків такі мандрівки могли розтягнутися на тривалий час. В українських землях моду на тривалі закордонні поїздки запровадили члени родини Розумовських [7, с. 6, 7, 8], яких почали наслідувати й інші дворянські роди. Так, у 1841 р. Д. В. Кочубей і В. В. Кочубей разом з родинами здійснили подорож до Італії. На зворотному шляху додому 31 липня 1841 р. у м. Карлсбаді відбулася їх зустріч з К. В. Галаган (уродженою Гудович), котра також у той час здійснювала

мандрівку по Європі і поспішала на зустріч до свого сина Григорія. Прикметно, що на той час у В. В. Кочубея вже виник намір видати заміж за Г. П. Галагана одну зі своїх дочок [6, арк. 9; 9, с. 217].

Після одруження Г. П. Галагана і К. В. Кочубей молоде подружжя у 1850 р. здійснило подорож по Європі і відвідало, як випливає з їх листів, Бельгію, Францію та Італію. К. В. Галаган у листі до К. В. Галаган (старшої) від 3 вересня 1850 р. описувала свої враження від перебування на узбережжі Північного моря в бельгійському м. Остенде, зокрема, від природи приморського краю та здійснених лікувальних процедур і висловила намір у найближчий час відвідати Лондон. Через місяць, перебуваючи вже в Парижі, вона писала свекрусі про відвідання столиці Великобританії і про плани подружжя оглянути пам'ятки Парижа. При цьому К. В. Галаган відзначила покращення стану здоров'я, що, на її думку, мало сприяти довгоочікуваному народженню дитини [9, с. 310 – 323].

У 1845 р. А. В. Кочубей разом із синами здійснив поїздку за кордон з лікувальною метою. Користуючись нагодою, П. А. Кочубей продовжив вивчення хімії та фізики під керівництвом французьких професорів Плуза, Дюма та Реньо, задля чого родина залишилася в Парижі на зиму [12, с. 160]. Водночас він підвищив свій фаховий рівень у галузі сільського господарства та агрономії, чому сприяло відвідання провідних ферм і науково-дослідних станцій у німецьких землях та Франції, ознайомлення з прогресивним досвідом організації обробітку землі і сільськогосподарського виробництва [2, с. 8].

Під час закордонної поїздки П. А. Кочубей також відвідав ряд німецьких міст, а в м. Літтіху пройшов теоретичну підготовку та освоїв практичну методику виготовлення капсулів і лиття гармат. Зворотній шлях Кочубеїв на батьківщину пролягав через Бельгію, де вони оглянули її морське узбережжя, історичні пам'ятки та картинні галереї. Отримані за кордоном знання дозволили П. А. Кочубею восени 1846 р., повернувшись до Санкт-Петербурга, успішно скласти іспит у старших «офіцерських класах» Артилерійського училища та отримати посаду викладача хімії й практичної механіки у цьому ж навчальному закладі [3, с. 54].

Нарешті, у 1866 р. Г. П. Галаган разом із сином Павлом здійснили закордонну подорож. Незабаром після їх від'їзду вчитель Павла Ф. Гур'єв надіслав йому листа, у якому наполегливо рекомендував використати час поїздки з якнайбільшою користю, зокрема, удосконалити знання французької мови. Під час подорожі П. Галаган ретельно вів щоденник, у якому занотовував відомості про відвідані місця. Як випливає з цих записів, мандрівники відвідали Львів, Краків,

Відень, Мюнхен, Віші, Бордо. По прибуттю до кожного з цих міст П. Галаган описував враження від відвідання місцевих пам'яток, а у Віші, де родина затрималася на триваліший час, детально занотовував свій розпорядок дня і вивчений матеріал з різних предметів [9, с. 449 – 467].

Висновки. Отже, освітні стратегії родини Кочубеїв відповідали усталеним традиціям російської аристократії. Початковою ланкою навчання було отримання домашньої освіти за допомогою гувернерів-іноземців. Згодом вони зазвичай продовжували навчання у престижних столичних навчальних закладах і виїжджали в освітні подорожі до країн Західної Європи. Наприкінці XIX – на початку XX ст. члени родини Кочубеїв згідно з вимогами часу переорієнтувалися на здобуття вищої освіти в університетах Російської імперії.

Джерела і література

1. Дробязко Н. Приватне листування В. О. Кочубей. Порадник. 2014. 13 – 19 червня. № 324. С. 6.
2. Зіборова І. В. Діяльність П.А.Кочубея (1825 – 1892) в контексті становлення та розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: автореферат дис. ... канд. іст. наук. / 07.00.07. – історія науки й техніки. К., 2017. 24 с.
3. Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-краєзнавчий нарис. Вид. 2-е (випр. і доп.). К.: НУБіП, 2017. 160 с.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), ф. І. Спр. 95. Воспоминания о моем единственном сыне Павле Е. В. Галаган. Тетрадь первая (До его последней болезни). Сокиринцы Прилуцкого уезда Полтавской губернии. 9 октября 1879 г. б/арк.
5. ІР НБУВ, ф. І, спр. 103. Краткие записки о моем сыне Павле Г. П. Галагана. б/м., б/д., б/арк.
6. ІР НБУВ, ф. 119, спр. 23. Галаган Екатерина Васильевна. Дневниковые записи во время поездки из Сокиринец в Европу. 1841 г.
7. Ковальов Є. Подорож як засіб пізнання світу і самого себе. «Ми виїхали з Сокиринців...»: тревелоги родини Галаганів: документальна монографія /

[упорядники: М. Будзар, Є. Ковальов; за редакцією професора І. Колесник]. К.: StreamArLine, 2019. С. 5 – 13.

8. Кочубей А. В. Семейная хроника. Записки Аркадия Васильевича Кочубея. 1790 – 1873. СПб.: Типография братьев Пантелеевых, 1890. 314 с.

9. «Ми виїхали з Сокиринців...»: тревелоги родини Галаганів: документальна монографія / [упорядники: М. Будзар, Є. Ковальов; за редакцією професора І. Колесник]. К.: StreamArLine, 2019. 516 с.

10. Милорадович Г.А. Родословная книга черниговского дворянства. СПб.: С-Петербургская Губернская типография, 1901. Т. 2. Ч. 3, 4, 5, 6. 406; 33; 316; СІХ с.

11. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. К.: Типография тов-ва Г.Л. Фронцкевича и К0, 1910. Т. 2. 720 с.

12. Платов А., Кирпичев Л. [Исторический очерк образования и развития Артиллерийского Училища: 1820 – 1870](#). СПб.: В типографии Второго отделения собственной его императорского величества канцелярии, [1870](#). XI; 374 с.

13. «Я маю намір з моїх листів до тебе зробити свій журнал...»: листи Григорія Галагана до дружини / [упорядники: М. Будзар, Є. Ковальов; за редакцією професора І. Колесник]. К.: Вид-во ФОП Антоненко Л. І. «Streamline», 2017. 136 с.